

VILÁG- TÖRTÉNET

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **MURBER IBOLYA**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR HATÁRVITA GAZDASÁGI ASPEKTUSAI
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN
- **NAGY ADRIENN**
FEKETE ÉJSZAKÁBAN AZ ÉJSZAKA FEKETÉZŐI
- **KALOCSAI PÉTER**
A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KÖZLEKEDÉSI HÁLÓZAT VÁLTOZÁSAI
A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS KÖVETKEZTÉBEN
- **JANKÓ FERENC**
CSIKÓHAL ÉS DARÁZSDERÉK
- **TÖRŐ LÁSZLÓ DÁVID**
HATÁRVÁROS EGY VITATOTT HOVATARTOZÁSÚ TÉRSÉGBEN
- **TÓTH IMRE**
MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG
- **SZEMLE**
HORVÁTH N. ZSOLT, RÉVÉSZ TAMÁS, SZABÓ BÁLINT ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

12. (44.) évfolyam 2022. 2.

TARTALOM

Egy határváltozás dimenziói. Az osztrák–magyar határvidék száz évvel ezelőtt (Murber Ibolya)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Székely Tamás: Vihar előtti csend? Nyugat-Magyarország a dualizmus korában	185
Murber Ibolya: Az osztrák–magyar határvíta gazdasági aspektusai az első világháború után	207
Nagy Adrienn: Fekete éjszakában az éjszaka feketézői. Csempészek mindennapjai a nyugati határsávbán, 1918–1922	225
Kalocsai Péter: A nyugat-magyarországi közlekedési hálózat változásai a trianoni békeszerződés következtében	241
Bakó Balázs: A trianoni béke hatása a katolikus egyházkormányzatra a Nyugat-Dunántúlon	269
Agg Richárd: A korabeli magyar sajtó érvei Nyugat-Magyarország megtartása mellett	285
Jankó Ferenc: Csikóhal és darázsderék. Burgenland térképezett földrajza	301
Törő László Dávid: Határváros egy vitatott hovatartozású térségben. Történeti viták Sopron múltjáról a két világháború között	325
Tóth Imre: Mítosz és valóság. Sopron hűsége a 20. századi (emlékezet)politikában	345
<i>Szemle</i>	
Hétköznapiak a határviták árnyékában (Horváth N. Zsolt)	361
Új határ az Alpoknál (Révész Tamás)	364
Megalkotni és megismerni. Burgenland földrajzának kezdetei (Szabó Bálint)	367

Jelen számunkat Murber Ibolya szerkesztette

A trianoni béke hatása a katolikus egyházkormányzatra a Nyugat-Dunántúlon

Ebben a tanulmányban röviden azt kísérem meg bemutatni, hogy az első világháborút követő politikai határváltozások milyen következményekkel jártak Nyugat-Magyarország esetében az egyházkormányzat területén: milyen elképzelései voltak az osztrák és a magyar félnek, és milyen tényezők befolyásolták a kérdés rendezését.

A trianoni békeszerződés a magyar katolikus egyházkormányzatot is alapvetően érintette. A 30 római és görögkatolikus egyházmegyéből teljes területével 13 a szomszédos államok fennhatósága alá került, négy magyar fennhatóság alatt maradt, és 13 egyházmegyét szabdaltak fel az új államhatárok kettő vagy több részre az országok között.¹ Utóbbi csoportba tartozott a nyugati határ mentén fekvő szombathelyi és győri egyházmegye is. Mindkettő területének közel egyharmada került a szomszédos országokhoz. A szombathelyi püspökség területéből 57 plébánia 100 349 hívője került osztrák fennhatóság alá, a győri egyházmegyéből pedig 99 plébánia 100 000 hívővel.²

A közép-európai politikai határok módosítását nem követte azonnal az egyházkormányzat változása. A Szentsek nem sietett az új államhatárokhoz igazítani³ az egyházmegyei beosztást: nem tekintette a határkérdést véglegesen rendezettnek, ezért igyekezett a lehető legtovább fenntartani a korábbi állapotot.⁴ Az Osztrák-Magyar Monarchia területén létrejött vagy abból részesedett államok viszont politikai nyomást gyakoroltak Rómára annak érdekében, hogy a *dismembratio*⁵ minél előbb bekövetkezzen. A Szentsek ennek nem tudott sokáig ellenállni, de a határok által az egyes püspökségektől leválasztott részekből nem szervezett azonnal új egyházmegyéket, csak ideiglenes jellegű apostoli kormányzásokat.⁶

* A szerző az ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ Történelem Tanszékének egyetemi docense (9700 Szombathely, Károlyi Gáspár tér 4., bako.balazs@sek.elte.hu).

1 Gergely, 1999. 41.

2 Uo. 44.; Székely, 2009. 103.; Schmidt, 2015. 87.

3 A katolikus egyházban püspökségek alapítása, területének és ezzel együtt határainak módosítása kizárólag a Szentsek hatásköre.

4 A Szentsek eme álláspontjáról Csernoch János hercegprímás 1920 tavaszán tájékoztatta a magyar püspököket. Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1920. március 17. 4–8. pont. Beke, 1992. 45–48.; Salacz, 1975. 131–132.

5 Elválasztás, leválasztás, elszakítás.

6 Gergely, 1999. 44–45.

Historiográfiai áttekintés

A témával foglalkozó magyar nyelvű szakirodalom meglehetősen szerény, különösen igaz ez Nyugat-Magyarország, a későbbi Burgenland egyháztörténetére. A magyar békeszerződés hatását elsősorban politikatörténeti vonatkozásban vizsgálta a magyar történettudomány, egyháztörténeti következményei nem kerültek a kutatók célkeresztjébe. Főleg rövidebb, egy-egy terület (elsősorban katolikus) egyházainak sorsát feldolgozó tanulmányok születtek, néhány esetben doktori kutatások keretében.⁷ Az első, átfogó jellegű feldolgozás Salacz Gábor Münchenben megjelent könyve, amely a magyar katolikus egyház sorsát vizsgálja az utódállamok területén 1918 után.⁸ Ebben egy rövid fejezet szól az Ausztriához került terület történetéről, amelyben elsősorban a magyar kormánynak a Szentszékkal és a bécsi kormánnyal kapcsolatos azon diplomáciai lépéseit ismerteti, amelyek Nyugat-Magyarország⁹ egyházi elszakításának megakadályozására irányultak. A szerző írásából kirajzolódik a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia reakciója ezekre a törekvésekre. Salacz nagyon röviden tárgyalja a helyi papság magatartását is, és érdekes epizódokat közöl elsősorban a horvát papság reakciójáról az 1919-es – még magyar uralom alatt álló terület – egyházpolitikai átszervezési törekvéseiről.

Gergely Jenőtől származik a két világháború közötti Magyarország egyháztörténetét és egyházi közigazgatási változásait tárgyaló másik alapmű.¹⁰ Ez rövid áttekintést ad az egyházi közigazgatás átszervezésének problémáiról és folyamatáról azokon a területeken, amelyek Magyarországtól az utódállamokhoz kerültek.¹¹ Fő megállapítása, hogy a Szentszék nagyon hasonlóan járt el az Ausztriához, a Romániához és a délszláv államhoz került, egykoron a magyar egyházmegyékhöz tartozó területeken: 1922–1923-ban apostoli adminisztratúrákat¹² állított fel, a végleges jogi rendezést pedig elhalasztotta.¹³ Gergely Csehszlovákia példáján mutatta be, hogy a magyarországi főpapság milyen szorosan együttműködött a budapesti kormánnyal ebben a kérdésben, ami Burgenland esetére is igaz.

Gergely Jenő egy másik munkája is érinti a témát.¹⁴ Bár közvetlenül nem Nyugat-Magyarország kérdésével foglalkozik, a 20. századról írt fejezetét azért érdemes mégis megemlíteni, mert alaposan tárgyalja a pápai diplomácia 1918 utáni hozzáállását Magyarországhoz, és kitér a bécsi nunciusnak a rendezésben betöltött

7 A teljesség igénye nélkül: Marton, 1995; Sas, 2003; Rácz, 2009; Marchut, 2014; Lakatos, 2016.

8 Salacz, 1975.

9 A magyar források következetesen a Nyugat-Magyarország elnevezést használták a terület megjelölésére.

10 Gergely, 1999. Ezt megelőzően csak Adriányi Gábornak jelent meg a két világháború közötti magyar egyháztörténetet részletesen tárgyaló munkája német nyelven. Lásd: Adriányi, 1974.

11 Gergely, 1999. 111.

12 Az apostoli adminisztratúra vagy apostoli kormányzóság (lat. administratio apostolica) a katolikus egyház részegyháza, melyet különleges okok miatt a pápa nem alakít egyházmegyévé, s lelkipásztori gondozását az apostoli kormányzóra bízta. Létesítésére például olyankor kerül sor, ha az egyházmegye egy része más országba kerül, mint ahol a püspöki székhely van, és az adott területen még nem elégségesek a politikai, gazdasági, személyi feltételek önálló egyházmegye megalapítására.

13 Gergely, 1999. 112.

14 Gergely, 1996. 255–294.

meghatározó szerepére is.¹⁵ Ugyanezek a kérdések jelentek meg Eördögh István két tanulmányában is. Az első a pápai nunciatura magyarországi újjáalakulásával¹⁶ foglalkozik, a másik a Szentszéknek a trianoni békéhez való viszonyával.¹⁷ Legfőbb megállapítása, hogy a korabeli magyar egyházi és politikai vezetésnek a békeszerződéssel kapcsolatban irreálisak voltak az elképzelései, és arra a következtetésre jut, hogy a pápai diplomácia sokkal reálisabban látta a helyzetet, így körültekintőbben is cselekedett. Szintén a Vatikán politikáját tárgyalja Tóth Krisztina tanulmánya.¹⁸ Elsősorban arra kereste a választ, hogyan alakult az új államhatárok által szelt egyházmegyéik igazgatása, és miként próbálta kezelni a Szentszék az így kialakult egyházkormányzati problémákat. Ehhez korábban fel nem tárt vatikáni dokumentumokat is használt.

A nyugat-magyarországi egyházigazgatás átszervezésével kapcsolatos magyar elképzelésekkel foglalkozott Tengely Adrienn, aki az 1918-as nemzetiségi törekvések tükrében vizsgálta a magyarországi keresztény egyházak politikáját.¹⁹ Ennek során felhasználta Persián Ádámnak, a Károlyi- és a Berinkey-kormány egyházügyi kormánybiztosának a naplóját,²⁰ amely értékes információkat tartalmaz a tervezett nyugat-magyarországi német nyelvű vikariátusról.²¹ A magyarországi katolikus egyház és a német kisebbség viszonyát Tilkovszky Loránt vizsgálta a két világháború közötti időszakban.²² Legfontosabb megállapítása, hogy a nyugat-magyarországi felekezeti fenntartású iskolarendszer meghatározó befolyást gyakorolt a belőle kikerülő helyi papságra, a lakosságra, és megerősíti azt a feltételezést, hogy a katolikus egyházvezetés a magyarosítás támogatója volt, és a helyi papság erősen magyarbarát magatartást tanúsított.

A téma legrészletesebb feldolgozása Schmidt Péterhez kötődik, aki 2009-es tanulmányában elemezte a Győri Egyházmegyei Levéltár vonatkozó forrásait, és összefoglalta a győri püspökség álláspontját, illetve a kérdésben megtett lépéseit.²³ A másik érintett püspökség, a szombathelyi politikáját két tanulmányban értékelte.²⁴ Doktori disszertációjában²⁵ részletesen bemutatta a témával foglalkozó osztrák és magyar szakirodalmat, mindkét ország politikai és egyházi vezetőinek lépéseit, ezek mozgatórugóit. Jellemezte a terület helyi viszonyait, a papság álláspontját, és bemutatta a Vatikán politikáját is.

15 Uo. 255–256.

16 Eördögh, 1997. 99–110.

17 Eördögh, 1996. 510–514.

18 Tóth K., 2021. 18–21.

19 Tengely, 2007.

20 Tengely, 2019.

21 Az apostoli vikariátus (lat. vicariatus apostolicus) a katolikus egyház részegyháza, amelyet a pápa megbízásából az apostoli vikárius irányít, aki általában felszentelt címzetes püspök. Elsősorban missziós területeken jellemző. Köztes állapotú egyházigazgatási egység az apostoli prefektúra és az apostoli adminisztratúra között.

22 Tilkovszky, 1997.

23 Schmidt, 2009.

24 Schmidt, 2014, 2015.

25 Schmidt, 2017.

A nyugat-magyarországi kérdéssel foglalkozott Jenőffy Zsuzsanna²⁶ tanulmánya, amely a kérdést a győri egyházmegye szemszögéből vizsgálja. Részletesen bemutatja a Csernoch János hercegprímás, Fetser Antal győri és Mikes János szombathelyi püspökök, valamint Teodoro Valfrè di Bonzo bécsi nuncius közötti levelezést és a magyar diplomácia kétségbeesett erőfeszítéseit az apostoli adminisztrátúra létesítésének megakadályozására. Dóka Klára tanulmánya ugyancsak a győri egyházmegye szempontjából fontos: foglalkozik a területi változással, és statisztikai összefoglalót tartalmaz az 1921 után Ausztriához került plébániákról.²⁷

A nyugat-magyarországi kérdés vizsgálatát a másik érintett magyar egyházmegye, a szombathelyi szemszögéből elsősorban Mikes János püspök életrajzi kutatásaiból ismerjük. Az első ezek közül Bakó Balázs értekezése, amely a *Trianon* és az egyházmegye című fejezetében az egyházmegye 1918 utáni területi veszteségeivel foglalkozik, és bemutatja a Mikes püspök által tudatosan használt eszközöket (az egyházi közigazgatás centralizálása, a magyar hivatali nyelv fenntartása, püspöki bérmakörutak az elcsatolt területeken stb.), amelyekkel hangsúlyozta az elcsatolt területek feletti magyar egyházi fennhatóságot.²⁸ A Géfin Gyula által szerkesztett összefoglaló (*A Szombathelyi Egyházmegye története*) harmadik kötete az egyházmegye papjairól rövid életrajzokat tartalmaz, amelyek fontos információval szolgálnak az érintett területen szolgálók 1918–1923 közötti tevékenységéről is.²⁹

A magyarországi források közül csak a püspöki kar tanácskozásainak jegyzőkönyvei érhetőek el rendezett, kiadott formában.³⁰ Ezekből kirajzolódik a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia véleménye, a prímás és az egyes püspökök konkrét lépései, de következtethetünk belőlük a Szentszék álláspontjára is.

A magyarországi egyháztörténeti műveken túl szélesebb azon tanulmányok köre, amelyek politikatörténeti perspektívából vizsgálták a térség történetét. Ezek között vannak olyanok, amelyek az egyházi viszonyokat is érintik, elsősorban a politikailag aktív klerikusok tevékenységéről adnak tájékoztatást.³¹ Az 1918–1921 közötti évek nyugat-magyarországi politikai és katonai eseményeit Botlik József vizsgálta.³² Az események kronologikus bemutatása közben fontos részleteket talá-lunk arról, hogy az egyházmegyes papok milyen szerepet játszottak a történetben. Közülük többen is az osztrák egységek katonai akcióinak áldozatai lettek.

Nyugat-Magyarország egyháztörténetére vonatkozóan életrajzi művekben is találhatunk részinformációkat. Idesorolható Székely Lászlónak Mikes püspökről 1966-ban írt, de csak 2009-ben megjelent visszaemlékezése,³³ vagy a terület magyar kormánybiztosaként tevékenykedő Sigray Antal életrajza.³⁴

26 Benkéné Jenőffy, 2013.

27 Dóka, 2000.

28 Bakó, 2013.

29 Géfin, 1935.

30 Beke, 1992.

31 Ormos, 1999; Jankó-Tóth, 2008; Tóth I., 2020; Murber, 2021a.

32 Botlik, 2008.

33 Székely, 2009.

34 Békés, 2007.

Végül a viszonylag nagyszámú helytörténeti mű fontosságát is hangsúlyozni kell, mert a terület középső és déli részén az egyház gyakran vezető szerepet játszott a faluközösségek életében. Különösen érdekes a határhoz közeli falvak története, mivel néhány falu még a soproni népszavazás után is gazdát cserélt, és ebben gyakran döntő szerepet játszottak a helyi papok. A nyugat-magyarországi papság magatartásának tanulmányozása szempontjából megkerülhetetlen Zsiga Tibor munkája, amely az osztrák–magyar határ 1922–1923-as végleges megállapításával foglalkozik. A Magyarországhoz visszakerült Szentpéterfa község példáján mutatja be, hogy az ottani esperesnek milyen szerepe volt plébániája Magyarországhoz való visszacsatolásában.³⁵ Zsiga egyéb írásaiban is közöl a nyugat-magyarországi határkérdés vonatkozásában fontos helyi forrásokat, elsősorban a király visszatérési kísérletei kapcsán.³⁶

Osztrák és magyar egyházi tervek Nyugat-Magyarországon

Ha összehasonlítjuk Nyugat-Magyarország és a többi elcsatolt országrész helyzetét, illetve annak rendezését, akkor a számos hasonlóság mellett különbségeket is megfigyelhetünk. A Magyarországtól elcsatolt területek egyházi kormányzását a megszálló csehszlovák, román és szerb hatóságok a kezdetektől akadályozták, ezért célszerűnek látszott a területekre püspöki helynököket³⁷ kinevezni, akik széles jogkörrel önállóan intézkedhettek. A szombathelyi egyházmegyében erre először a déli területen került sor, amelyet már 1919-ben megszálltak a délszláv csapatok. 1919 őszén Straus Flórián kanonok kapott püspöki helynöki kinevezést a Muravidékre.³⁸

A többi megszállt országrésszel ellentétben a nyugat-magyarországi területek nem kerültek 1918 és 1919 fordulóján külföldi (osztrák) igazgatás alá, az érintkezést sem akadályozták a világi hatóságok a püspökség és a terület plébániái között, ezért csak közvetlenül a terület Ausztriának való átadása előtt, 1921. szeptember 1-jén került sor Thomas Ferenc³⁹ pusztaszentmihályi esperes-plébános kinevezésére püspöki helynöknek.⁴⁰ Érdekes módon, ezt a megoldást eredetileg az osztrák hatóságok vetették fel először, aztán gyorsan visszakoztak, hiszen egy magyar püspök által kinevezett helynök akadályozhatta volna a területtel kapcsolatos osztrák tervek megvalósítását.⁴¹

35 Zsiga, 1993. 83–84.

36 Zsiga 1979, 1981, 1989, 1993; Murber, 2021b.

37 Püspöki helynök: a püspököt az egyházmegye kormányzatában segítő pap. A püspöki helynököt a megyéspüspök szabadon nevezi ki és szabadon el is mozdíthatja. Kinevezése határozott időtartamra szól. A püspökkel azonos hatalom illeti meg, de csak az egyházmegye azon részére, illetve az ügyeknek vagy személyeknek arra a csoportjára, amelyek számára kinevezték.

38 SZEL AC 1919/ 3300. Megszállott területeken püspöki helynökök. Püspöki körlevelek 1919. VIII.

39 Thomas Ferencet (1870–1923) 1893-ban szentelték pappá, majd káplánként szolgált Királyfalván. 1896-tól adminisztrátor, 1905-től plébános Pusztaszentmihályon, egészen haláláig. 1908-tól a szenteleki kerület esperese, 1920–1922 között a németújvári kerület nemzetgyűlési képviselője.

40 SZEL AC 1921/4526. Püspöki helynök az Ausztriának ítélt területen. Püspöki körlevelek 1921. IX.

41 Schmidt, 2015. 85.

Az Osztrák–Magyar Monarchia két vesztes állama közötti államhatár kijelölése és az Ausztriának ítélt terület végleges átadása több esztendő telt igénybe. A Szentszék számára ezért az egyházi közigazgatás átalakítása nem tűnt sürgősnek. Egyébiránt az egyházkormányzat átalakítása mindig hosszadalmas, alaposan előkészített döntés, tekintve hogy ez nem csupán közigazgatási kérdés, hanem olyan összetett probléma, amelynek lelkipásztori és gazdasági vonatkozásai is vannak.

A bécsi kormány 1918 őszén bejelentette igényét Magyarország nyugati – többségében németek lakta – határsávjára, amit a győztes nagyhatalmak 1919. szeptember 10-én a saint-germain-en-laye-i békeszerződésben Ausztriának ítélték. A magyar vezetés mindent megtett, hogy megakadályozza a nyugati vármegyék területeinek elcsatolását. A trianoni békeszerződés 1920. június 4-i aláírása után a magyar állam 1921 augusztusáig igazgatta a területet. 1921. augusztus végén a budapesti kormány a Párizsban székelő Nagykövetek Tanácsa nyomására kiűrtette Burgenlandot, a hivatásos hadsereg helyét irreguláris magyar csapatok vették át, és megakadályozták a területre vonatkozó átadási terv végrehajtását. A kialakult helyzetet az 1921. október 11–13-i tárgyalás végén aláírt velencei szerződés rendezte, amely módosítva az eredeti békeszerződést, Sopron és környékén népszavazást rendelt el, a többi területet pedig átadták Ausztriának.⁴² Az államhatár végleges vonalát 1922–1923-ban rögzítette a nemzetközi összetételű határkijelölő bizottság. Magyarországhoz ekkor tíz kisebb település került vissza, Ausztria pedig három további települést kapott meg, ami egyházkormányzati szempontból is új határvonalat jelentett.⁴³

Az Ausztriának ítélt területek egyházkormányzati helyzetének rendezését másként képzelték a magyar és az osztrák állami és egyházi hatóságok. Az első osztrák dokumentum, amely a területnek az osztrák katolikus egyházba való illesztésére vonatkozó tervről szólt, 1919. szeptember 4-én kelt.⁴⁴ Egy héttel az osztrák békeszerződés aláírása előtt az újonnan létrehozott *Verwaltungsstelle für den Anschluss Deutsch-Westungarns*⁴⁵ foglalkozott a kérdéssel. 1919. október 8-án az osztrák kormány – figyelembe véve előbbi szerv javaslatait – szintén megfogalmazta elképzeléseit. Nyugat-Magyarország egyházi igazgatására átmeneti megoldásként két terv született: 1. A területet általános helynökökre bízni, akiket a győri és szombathelyi püspökök neveztek volna ki, vagy 2. közvetlenül a pápától kérni egy apostoli delegátust. Az első lehetőséget szinte azonnal elvetették Bécsben, mivel – joggal – azt feltételezték, hogy az túlságosan korlátozná az osztrák befolyás kialakítását. A fő cél ugyanis az volt, hogy a magyar püspökök joghatóságát megszüntessék a kérdéses területen. A második lehetőség feltehetően egy új soproni egyházmegye megalapításának első lépéseként értelmezhető, mivel egységben kezelte az elcsatolandó területet.

A bécsi kormány 1919 októbere óta azt tervezte, hogy Rómától pápai delegátus kiküldését kéri Sopronba azzal az óhajjal, hogy ez a küldött az osztrák pap-

42 Tóth I., 2020. 147–161.

43 Schmidt, 2017. 42.

44 Uo.

45 Német-Nyugat-Magyarország Csatlakozásának Közigazgatási Hivatala.

ságból kerüljön ki, akinek az irányítása alatt megtörténhet a kérdéses terület egyházmegyévé szervezése. A kérést azzal indokolták, hogy a terület természetes fővárosának tartott város lakosságában magas az evangélikusok és a zsidó vallásúak számaránya, és ez kedvezőtlenül befolyásolhatja – az egyébként többségében katolikus – leendő tartomány vallási viszonyait. Bár Sopron lakosságának kétharmada katolikus volt, az evangélikusok számára a város az egyik fontos szellemi központnak számított, ahol saját püspökük, líceumuk, protestáns teológiai karuk és tanárképző főiskolájuk működött. Az osztrák fél attól tartott, hogy a lutheránusok erősen befolyásolhatnák a város és ezáltal az egész térség vallási és kulturális életét. Ugyancsak hivatkozott az osztrák kormány a katolikus papság magyarbarát nemzeti magatartására is. Érvéle szerint a papság szinte kivétel nélkül vagy igazi magyar, vagy magyar nemzeti szellemben nevelkedett, tehát magyar gondolkodású volt.⁴⁶ Ezzel indokolta, hogy nemcsak a közéletben, a bíróságon és a különböző hivatalokban nem volt szabad német nyelvet használni, hanem a katolikus iskolákban és az egyházban is megmaradt a magyar hivatali nyelv.

Osztrák érvelés szerint az apostoli delegátusnak tehát azért kellett volna osztrák papnak lennie, hogy ellensúlyozza a magyarbarát helyi papságot. Ez az osztrák álláspontonról árulkodó feljegyzés azonban soha nem jutott el Rómába. Ennek oka valószínűleg összefüggött a dél-tiroli helyzet rendezetlenségével. Az osztrák kormányzat ugyanis csapdahelyzetbe került. Miközben Nyugat-Magyarország területének egyházi leválasztásán dolgozott, eközben el akarta kerülni, hogy Dél-Tirol esetében ez az osztrákok kárára ismétlődjön meg, hiszen a brixeni püspökség déli területét székhelyével együtt Olaszországnak ítélte a békeszerződés. 1919 decemberének utolsó napjaiban az osztrák vezetés Rómába küldött levelében egyértelműen fogalmazott: Nyugat-Magyarország területén végső célként egy önálló osztrák egyházmegye létrehozását jelölték meg Sopron székhellyel. Ekkor már nem volt szó püspöki helynökök kinevezéséről, mivel attól tartottak, hogy ők a magyar püspökök befolyása alatt cselekszenek.⁴⁷

A Nyugat-Magyarország sorsát övező politikai bizonytalanság miatt a Szentszék több mint két évig kivárt a döntés meghozatalával. Jóllehet az osztrák kormány több alkalommal, egészen magas szinten⁴⁸ próbálta számára kedvező irányba befolyásolni a vatikáni döntéshozókat, folyamatos elutasításba ütközött. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a Szentszék nem akart addig döntést hozni, amíg a végleges államhatárokat nem határozzák meg. Ezenkívül a magyar püspökök eredményesen védelmezték álláspontjukat, és biztosították, hogy megkérdésük nélkül nem születik szentszéki döntés.⁴⁹

46 Tilkovszky, 1997.

47 Schmidt, 2017. 43.

48 1920. április 9-én a szociáldemokrata Karl Renner kancellár járt a pápánál és ismertette az osztrák kormány elképzeléseit. Schmidt, 2017. 55.

49 Az Apostoli Szentszék az 1920 júliusában Rómába látogató Csernoch János primásnak megígérte, hogy a békeszerződés ratifikációját követő hat hónapban nem kezd tárgyalásokat az utódállamokkal az egyházmegyei határok új beosztásáról, továbbá hogy az érdekelt felek meghallgatása nélkül nem fog döntést hozni. Tóth K., 2021. 8.

Az 1921. decemberi soproni népszavazás, amelynek eredményeként Burgenland leendő fővárosa Magyarországnál maradt, elkerülhetetlenül az eredeti osztrák egyházkerületi koncepció megváltozásához vezetett. Sopron elvesztésével ugyanis nemcsak az vált lehetetlenné, hogy a város legyen a tervezett püspökség székhelye, hanem az új egyházmegye gazdasági alapjai is bizonytalanná váltak. Az új államhatár Magyarországnál hagyta a soproni székeskáptalan és a győri püspök fertőrákosi javadalmát, amelyeket az új osztrák püspökség törzsvagyonának szántak. Az egyházmegye létrehozása tehát csak a bécsi kormány anyagi segítségével valósulhatott volna meg, amire a háború utáni évek állami költségvetésének akkori katasztrofális állapotát tekintve nem is gondolhattak.⁵⁰ Ebben a helyzetben a burgenlandi tartományi kormányzó, Dr. Robert Davy a szövetségi belügyminisztériumnak 1922. január 16-án írt levelében három lehetséges forgatókönyvet vázolt fel: 1. az eredeti tervnek megfelelően apostoli delegátust kérnek Rómából, 2. a bécsi érsekséghez csatolják a területet, vagy 3. a bécsi érsek helynököt nevez ki a területre a napi ügyek vitelére. Az is felmerült, hogy a területet esetleg felosztják a bécsi és a graz-seckauai egyházmegye között.⁵¹ A legfontosabb cél persze továbbra is az volt, hogy a területet leválasszák a magyar egyháztartományról.

A Szentszék 1922. május 2-i döntésével a terület igazgatását a bécsi érsekre mint apostoli adminisztrátorra bízta, így végül minden magyar kormányzati és egyházi ellenkezés ellenére az osztrák elképzelések valósultak meg.⁵²

A magyar fél álláspontja kezdetektől fogva azon alapult, hogy Nyugat-Magyarország sem közigazgatásilag, sem egyházjogilag nem kerülhet osztrák uralom alá. Amikor a magyar kormány 1919. január 28-án területi autonómiát adott a nyugat-magyarországi, többségében németek lakta területnek – feltehetően az Ausztriához való csatolás megelőzése érdekében –, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia még aznap javasolta, hogy a győri püspök hozzon létre egy német nyelvű helynökséget⁵³ Sopronban.⁵⁴ Ez a terv megfelelt a Berinkey-kormány katolikus ügyekért felelős kormánybiztosának, Persián Ádámnak a mintegy kilencven plébániából álló helynökség létrehozására vonatkozó tervének. Eredetileg ez a kezdeményezés ugyanis nem a magyar katolikus egyháztól, hanem Persián⁵⁵ kormánybiztostól származott, aki ezzel az intézkedéssel is a nyugat-magyarországi németek elszakadási törekvéseit kívánta megakadályozni. Az 1919. évi VI. néptörvény⁵⁶ egy-

50 Schmidt, 2017. 44.

51 Uo.

52 SZEL AC Püspöki körlevelek 1922. VI. 2380.

53 Helynökség, lásd: vikariátus (21. jegyzet).

54 Jegyzőkönyv a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1919. január 28-án tartott üléséről. 8. pont. Beke, 1992. I. köt. 38.

55 Persián Ádám (1887–1934) újságíró. Ferences papnövendékként Németországban teológiai és bölcsészeti tanulmányokat folytatott. 1907-ben kilépett a rendből és újságíró lett. A néppárti *Alkotmány* munkatársa, parlamenti tudósítója, vezércikkírója, majd a politikai rovat vezetője. Egyúttal részt vett a Katolikus Néppárt szervezésében is. 1918 novemberében a katolikus egyházi ügyek kormánybiztosa, majd miniszteri tanácsos. A Tanácsköztársaság kikiáltása után előbb Bécsbe, majd Pozsonyba emigrált. 1920-ban tért haza.

56 1919. évi VI. néptörvény a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról. *Belügyi Közlöny*, 1919/5. 189–190.

házi téren is teljes öngazgatást biztosított a magyarországi németeknek, ennek keretében kívánt Persián német helynökséget létrehozni, kezdetben a győri egyházmegyén belül. Ezt a javaslatot 1919. január 11-én terjesztette a minisztertanács elé. Egyik fő érveként a győri főpásztor németnyelv-tudásának állítólagos hiányára hivatkozott, és kérte, hogy a kormány gyakoroljon nyomást a püspökre egy német nyelvű helynökség felállítására érdekében, amelynek székhelye Sopron lenne. A helynöki tisztségbe olyan papot szánt Persián, aki értett németül, és lehetőleg a nép sorából származott. Mindezek alapján a keresztényszocialista Gießwein Sándor⁵⁷ nyugat-magyarországi prelátusra gondolt.⁵⁸ A világháború éveiben a béke mellett kampányoló, keresztény-humanista, szociálisan is érzékeny pap a szintén pacifista beállítottságú köztársasági kormány szempontjából valószínűleg ideális jelölt volt.

Mindez csupán az első lépés lett volna, hiszen a német nyelvű lakosság településterülete nem korlátozódott a nyugati határvidéken lévő győri egyházmegyére. A kormánybiztos tehát mind jogilag, mind területileg ki akarta terjeszteni a püspöki helynök hatáskörét. Már ekkor egy olyan apostoli adminisztrátorra gondolt, akinek joghatósága a szomszédos szombathelyi egyházmegye németek lakta részeire is kiterjed. Miután megkapta Fetser Antal⁵⁹ győri püspök elvi beleegyezését, Persián Ádám a lehető leggyorsabban meg akarta szerezni a Szentszék engedélyét ennek a tervnek a végrehajtására.

A kormánybiztos az új német helynökség határait is meghatározta nagy vonalakban. 92 községből és 70 filiából⁶⁰ állt volna, amelyek a Magyarokimlétől (ma Kimle) a Fertő tó déli partjáig, illetve Fertőbozttól Németzsidányig (ma Kiszsídány) húzódó egyenes vonaltól nyugatra helyezkedtek volna el (nyugaton a régi osztrák–magyar határvonal határolta). Ez még a későbbi magyar békeszerződésben meghatározott államhatáron is túlmutatott, és a zárt tömbben élő összes német településre kiterjedt. Persián nem feledkezett meg a nyugat-magyarországi részekben élő horvát katolikusokról sem: hangsúlyozta, hogy az új helynöknek az ő nyelvüket is ismernie kell. Ennek ellenére tervezett beolvasztásuk élénk tiltakozást váltott ki a Sopron környéki horvát papok részéről, akik viszont a német népcsoporttal azonos jogokat követeltek, azaz egy külön horvát helynökség létrehozását. Persián Ádám visszaemlékezései⁶¹ szerint azonban az általa kezdeményezett sop-

57 Gießwein (Giesswein) Sándor (1856–1923) pápai prelátus, publicista, politikus, író, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1878-ban szentelték pappá, 1897-ben kanonok, 1902-ben apát, 1908-ban pápai prelátus lett. A keresztényszocialista mozgalom egyik megalapítója Magyarországon. 1904-től a Keresztényszociális Egyesületek Szövetségének elnöke, 1905-től a magyaróvári kerületben a Katolikus Néppárt parlamenti képviselője. Részt vett az esperantó nyelv és a feminista mozgalom propagálásában, a Szent István Akadémia és a Magyar Békeegyesület elnöke. 1918 őszén a Nemzeti Tanács tagja. Az ellenforradalom első éveiben, mint nemzetgyűlési képviselő, több ízben felszólalt a fehérterror ellen.

58 Schmidt, 2017. 46.

59 Fetser Antal (1862–1933) győri megyéspüspök. 1885-ben szentelték pappá Nagyváradon, ahol a Szent József Intézet prefektusa, 1888-tól a szeminárium spirituálisja, 1889-től püspöki szertartó, 1895-től püspöki titkár és irodaigazgató, 1898-tól váradi kanonok, 1901-től solti címzetes apát, 1906-ban paleopoliszi püspökké szentelték, 1906-tól váradi segédpüspök, majd káptalani helynök. 1914-től haláláig győri megyéspüspök.

60 Filia: félegyház, a plébániához tartozó lelkipásztori hely, más néven leányegyház vagy fiókegyház. Temploma vagy kápolnája van, de lelkipásztori ellátását és anyakönyvvezetését a plébánia látja el.

61 Tengely, 2019. 213.

roni német helynökség valaki más miatt bukott meg: Fetser püspök nem volt hajlandó Gießwein Sándort kinevezni annak élére. Csak olyan papot nevezett volna ki, aki minden rendeletét feltétel nélkül végrehajtja. A győri főpásztor nem bízott a kormánybiztos jelöltjében. Mint azt néhány hónappal később a bécsi nunciusnak írt levelében maga is kijelentette: a helynökség koncepciója „csendben elaludt”.⁶²

Nemcsak a nyugat-magyarországi horvátok elleneztek a kormánybiztos által tervezett egyházi közigazgatási egység létrehozását, hanem az ott működő magyar nyelvű (vagy magyar érzelmű) papok is kevésbé lelkesedtek érte. Egyikük nem titkolta ezzel kapcsolatos nézeteit, és arra kérte püspökét, hogy helyezze át őt a német autonómia területéről: a nezsideri (ma: Neusiedl am See) magyar plébános vonakodott attól, hogy az autonómia életbe lépését kelljen ünnepelnie.⁶³

Az önálló, német nyelvű soproni egyházmegye gondolata nem csak Ausztria által szorgalmazott ötlet volt. 1920 novemberében öt nyugat-magyarországi képviselő a magyar állam keretein belül egy autonóm német megye mellett foglalt állást, és egyúttal egy katolikus egyházmegye mellett is, amelynek székhelye Sopron lenne.⁶⁴

Az Ausztria által igényelt terület esetében a szombathelyi és a győri püspökség egyaránt érintett volt, ami feltételezte a két püspökség együttműködését a terület egyházi elcsatolása ellen. A kérdést vizsgáló Schmidt Péter megállapította, hogy Fetser Antal győri püspök inkább reaktív, ezzel szemben a szombathelyi Mikes János⁶⁵ intenzív proaktív tevékenységet fejtett ki.⁶⁶ Utóbbi erre a magyar kormány is biztatta a bécsi nuncius tanácsára.⁶⁷ Mikes ezért 1919. november 10-én levelet írt XV. Benedek pápának, amelyben felhívta az egyházfő figyelmét a határkérdés politikai és vallási következményeire, egyben kérte, hogy járjon közbe a párizsi békekonferencián Magyarország érdekében.⁶⁸ Levelében kérése nyomtatékosítására arra hivatkozott, hogy az osztrák szociáldemokrata kormányzat veszélyezteti az egyházat, míg Magyarországon a keresztény-ellenforradalmi kurzus győzelmével kedvezőbbé váltak a hitélet körülményei. Mikes aktivitását mutatja, hogy Bécsbe is elutazott az ottani nunciussal való tárgyalásra.⁶⁹ A győri és a szombathelyi püspök közötti 1919. novemberi levélváltásból tudjuk, hogy mindketten határozottan elutasították, hogy a területre osztrák apostoli delegátust nevezzenek ki, és a status quo fenntartását kívánták államjogi és egyházigazgatási szempontból is.⁷⁰

1921 februárjáig Mikes a nyilvánosság előtt nagyon óvatosan kezelte a nyugat-magyarországi kérdést és papjait is visszafogottságra intette. Ekkor azonban

62 SZEL AC 1919/5238. Fetser Valfrè di Bonzo nunciushoz írt levele. Győr, 1919. november 20.

63 GYEL 1919/1588. Békeffy István plébános levele Fetser püspökhöz, 1920. február 8.

64 Schmidt, 2017. 48.

65 Mikes János gróf (1876–1945) szombathelyi megyéspüspök. 1899-ben szentelték pappá, ettől az évtől Gyergyóalfaluban káplán, majd 1901-től plébános, 1906-tól székelyudvarhelyi plébános és főesperes, 1911 novemberétől 1936-ig szombathelyi püspök, majd haláláig selimbrai címzetes érsek. 1919-ben az ellenforradalom támogatásának vádjával internálták. A magyar legitimista mozgalom meghatározó alakja.

66 Schmidt, 2011. 87.

67 Uo. 88.

68 SZEL AC 1919/4654., 4855.

69 SZEL AC 1919/4704.

70 GYEL 1919/ 4449. Mikes János levele Fetser Antalhoz, 1919. november 14.

kedvezőnek ítélte a körülményeket arra, hogy espereseivel megüzenje a papoknak: egy bekövetkező népszavazás esetén minden módon hassanak oda, hogy a terület Magyarországnál maradhasson.⁷¹ Miután a magyar hatóságok a területet kiürítették, 1921 őszén az elszakított falvak papjai több esetben is részeseivé, gyakran elszennvedő alanyaivá váltak a nyugat-magyarországi katonai eseményeknek. Ez esetenként gyilkosságokat,⁷² letartóztatásokat és a papok menekülését eredményezte. Amikor Ausztria 1921 novemberében átvette a területet a magyar hatóságoktól, a Mikes által kiadott körlevelek tovább fokozták a feszültséget.⁷³ A terület papsága magyarpártinak bizonyult még akkor is, ha többségük német ajkú volt. Erre Mikes nagyon büszke volt, és a dolgot a magyar kormány is főleg Mikes érdemének tulajdonította.⁷⁴ Emiatt az osztrák hatóságok tartottak is a klérustól – nem véletlenül. Szentpéterfa község például 1923-ban Strassner József helyi plébános tevékenységének köszönhetően került vissza Magyarországhoz, jóllehet a lakosság többségét horvátok és németek adták.⁷⁵

A helyi papság magyarkötődésének több oka is volt. Többségük a magyar iskolarendszerben nevelődve mély magyar érzelmekkel bírt, de ezenkívül úgy éreztették, hogy gazdasági és politikai érdekeik is a magyar fennhatóság fenntartása mellett szóltak. Többségük nem tartotta életképesnek Ausztriát, amire Mikes is hivatkozott, illetve megtapasztalva a magyar Tanácsköztársaság 1919-es egyházellenes lépéseit, tartottak egy hasonló ausztriai fordulattól is,⁷⁶ amiben szerepe lehetett a magyar kormány Ausztria-ellenes, antibolsevista propagandájának is.⁷⁷

Mikes a sajtónyilvánosságot is felhasználta, hogy álláspontjáról széles körben tájékoztassa a közvéleményt. 1921 márciusában a *Das Neue Reich* című hetilapban cikket jelentetett meg a nyugat-magyarországi kérdésről. Olvasóit arról próbálta meggyőzni, hogy a terület Magyarország integráns része, vele olyan szoros gazdasági és földrajzi egységet alkot, amelynek megszakítása káros lenne mindkét fél számára. Ennek azzal is nyomatékot adott, hogy hangsúlyozta: Ausztria súlyos gazdasági helyzete is kedvezőtlen lenne a vitatott területnek.⁷⁸ Ugyancsak cikket írt a Münchenben megjelenő *Allgemeine Rundschau* című lapba, hasonló tartalommal.⁷⁹ Ezt aztán több német újság is átvette, így nagyobb nemzetközi sajtóvisszhangról is beszélhetünk a kérdés kapcsán.⁸⁰ Bérnakörútjait is felhasználta, hogy papjait és híveit a területátadás ellen hangolja. Erre 1920 májusában került először

71 SZEL AC 1921/849. Mikes levele a kerületi esperesekhez, dátum nélkül.

72 1921 októberében magyar szabadsapatok végeztek Pataki Ferenc pómóspáti plébánossal annak osztrák érzelmei miatt. Botlik, 2008.; SZEL Püspöki körlevelek 1921. XI. nr. 4529.

73 Schmidt, 2011. 90.

74 SZEL AC 1920/1966. Karafiáth miniszterelnökségi államtitkár levele, 1920. április 27.

75 Schmidt, 2011. 98.

76 Uo. 99.

77 Murber, 2021a 138.

78 SZEL AC 1920/6692. Mikes János: Zu den Verhandlungen in Westungarn. *Das Neue Reich*, 1921. március 13. 488–490.

79 Mikes János: Einige Worte über die westungarische Frage. *Allgemeine Rundschau*, 1921. február 5. 64.

80 Így átvette a cikket a *Hamburger Nachrichten*, a *Das Bayerische Vaterland*, a *München-Augsburger Abendzeitung* is. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1921. Az *Allgemeine Rundschau* szerkesztőjének levele, 1921. február 10.

sor, amikor a rohonci, pinkafői, szenteleki és pinkavölgyi plébániák területén szolgálta ki a bérmálás szentségét.⁸¹ 1922-ben az immár Ausztriának átadott területen meg akarta ismételni a bérmakörutat, de az osztrák kormány diplomáciai úton nyomást gyakorolt a Szentszékre, így Mikes a tervezett utat lemondta.⁸² Ennek ellenére 1923-ban is számos dél-burgenlandi fiatalnak szolgáltatta ki a bérmálás szentségét.⁸³

A terület Ausztriának történő átadása után az osztrák hatóságok nem akadályozták a kapcsolattartást, ezért 1922 elején Mikes a korábban felállított külön kormányzatot megszüntette és az esperesi kerületek beosztását sem változtatta meg. A papságnak írt levélben utasítást adott az ügymenetre vonatkozóan: a burgenlandi plébániák a püspöki hivatallal latin nyelven vagy magyar–német kettős fordításban levelezzenek, az anyakönyveket latinul vezessék, de a kiállított dokumentumok nyelve a német legyen. A püspöki körlevelek a továbbiakban is magyarul íródtak, de a hívókhöz szólókat németül is megküldték, a horvát nyelvű községekben a helyiek feladata lett a fordítás. A templomszámadásoknál továbbra is a magyar formulát kellett követni, az iskolai oktatás hivatalos nyelve a német lett.⁸⁴ Mikes abban reménykedhetett, hogy a soproni népszavazás megbolygatta az erőviszonyokat: a város nem lett Ausztria része, így nem maradt alkalmas központ egy önálló burgenlandi egyházmegye létrehozására, másrészt a szomszédos osztrák püspökségek nem törekedtek a terület beolvasztására.⁸⁵

A terület 1921. késő őszi hivatalos átadása és a soproni népszavazás után az elszakított területek egyházi leválasztása azonban elkerülhetetlen volt. A nuncius 1922. április 12-én kelt levelében értesítette Mikest, hogy a Szentszék a Burgenlandnak nevezett területet, amely a győri és a szombathelyi egyházmegye elcsatolt részeiből állt, apostoli adminisztratúrává szervezi.⁸⁶ A Szentszék apostoli adminisztrátorrá Gusztáv Piffel⁸⁷ bíborost, bécsi érseket nevezte ki.⁸⁸ Ezzel a volt nyugat-magyarországi terület önálló egyházkormányzati egységgé alakult. Legfelsőbb szinten az átvétel különösebb nehézségek nélkül zajlott le, amit megkönnyített a győri és a szombathelyi püspökség együttműködése, de az egyházkormányzat alsóbb szintjein nem mindenhol volt ilyen harmonikus a váltás. Mikes csalódott volt, hogy törekvései nem vezettek a kívánt eredményre. Különösen azt nehezményezte, hogy a döntésről a Szentszék nem konzultált az illetékes magyar püspökökkel. Abban bízott, hogy a döntés csak ideiglenes jellegű, és az egyházmegye területei ismét összetartoznak majd.⁸⁹ Az immár Ausztriához tartozó Burgenlandban szolgálatot tel-

81 SZEL AC 1920/1281. Mikes levele a bérmálásról, 1920. március 5.

82 Schmidt, 2011. 95.

83 Uo.

84 SZEL Püspöki körlevelek 1922. szám nélkül.

85 SZEL AC 1922/390.

86 SZEL AC 1922/1553.

87 Gustav Piffel (1864–1932): 1888-ban szentelték pappá, Ferenc József 1913-ban nevezte ki bécsi érsekké, a következő évben a bíbort is megkapta. 1922-től haláláig a Burgenlandi Apostoli Adminisztratúra vezetője.

88 SZEL AC 1922/2330.

89 SZEL Püspöki körlevelek 1922. VI. nr. 2380., SZEL AC 1922/2380–2396.

jesítő volt papjaival nem szakadt meg teljesen a kapcsolata.⁹⁰ Körükben élénken élt a püspök emléke, amit az is bizonyított, hogy 1950-ben Mikes székesegyházbeli sírjához ők ajándékozták a fehérmárvány követ.⁹¹

1923 végére állandósult a győri és a szombathelyi egyházmegye felosztása. Az új határok esperességeket és plébániákat szeltek át. Az elszakított filiák a korábbi plébániákhoz ragaszkodtak, így a keresztelesek, házasságok, temetések gyakran a határ túloldalán lévő plébániákon történtek. A magyar területen több filia is plébánia nélkül maradt. Ezek ügyének rendezésére a szombathelyi egyházmegyében az 1927-es egyházmegyei zsinatig, az új lelkészségek alapításáig kellett várni. Az Ausztriának ítélt terület egyházkormányzati helyzetének ideiglenes szabályozása több évtizedre állandósult, de névleg 1960-ig a magyar püspökségek része maradt. A létrehozott apostoli adminisztrátúra élén 1949-ig a mindenkori bécsi érsek állt, ekkor a két funkciót szétválasztották. 1954-ben a burgenlandi születésű László Stefan került az adminisztrátúra élére, aki 1956-ban püspöki kinevezést kapott. 1960. augusztus 15-én XXIII. János pápa *Magna quae* kezdetű bullájával a Burgenlandi Apostoli Adminisztrátúrát Eisenstadt székhellyel püspökségi rangra emelte és a bécsi érseki tartománynak rendelte alá.⁹² Ezzel a terület egyházigazgatása elnyerte mai formáját.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

GYEL = Győri Egyházmegyei Levéltár
AC = Acta cancellariae

SZEL = Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár
AC = Acta cancellariae
Mikes János püspök iratai

2. Kiadott források és szakirodalom

Adrianyi

1974 Adrianyi, Gabriel: *Fünfundzwanzig Jahre ungarische Kirchengeschichte 1895–1945*. Mainz, 1974. (Studia Hungarica, 6.)

Bakó

2013 Bakó Balázs: *Gróf Mikes János, a szombathelyi egyházmegye püspöke*. [Doktori disszertáció, ELTE.]. Bp., 2013.

Beke

1992 *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1945 között*. Szerk.: Beke Margit. (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae, XII–XIII.) Bp.–München, 1992.

⁹⁰ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932. Frik Nándor plébános levele, 1932. június 22.

⁹¹ Székely, 2009. 222–224.

⁹² *Eisenstadti egyházmegye története*.

Békés

2007 Békés Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*. Vasszilvagy, 2007.

Benkéné Jenőffy

2013 Benkéné Jenőffy Zsuzsanna: A győri egyházmegye papságának helyzete az Ausztriához csatolt területen 1918 és 1922 között. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 14. (2013) 4. sz. 60–83.

Botlik

2007 Botlik József: Szövetséges társállamból – területkövetelő szomszéd. In: *Vasi Szemle*, 61. (2007) 24–42.

2008 Botlik József: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921*. Vasszilvagy, 2008.

Dóka

2000 Dóka Klára: A győri egyházmegye területi változásai. In: *A győri egyházmegye ezer éve*. Szerk.: Kiss Tamás. Győr, 2000. 9–21.

Eisenstadti egyházmegye története

Eisenstadti egyházmegye története. Az apostoli adminisztrációtól az egyházmegyéig. http://www.martinus.at/bischof/bischofsweihe/Bischofsweihe/Unterlagen_files/geschichte_der_dioezese_ungarisch.pdf (letöltés: 2021. október 25.).

Eördögh

1996 Eördögh István: A trianoni béke és a Vatikán. In: *Vigilia*, 61. (1996) 7. sz. 510–514.

1997 Eördögh István: A pápai nunciatura újralakulása Magyarországon 1920-ban. In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 1. sz. 99–110.

Géfin

1935 Géfin Gyula: *A Szombathelyi Egyházmegye története*. III. köt. Szombathely, 1935.

Gergely

1996 Gergely Jenő: A 20. században, 1918–1955. In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk.: Zombori István. Bp., 1996. 255–294.

1999 Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Bp., 1999.

Jankó-Tóth

2008 Jankó Ferenc – Tóth Imre: *Változó erővonalak Nyugat-Pannóniában. Történelmi és földrajzi esszé*. Szombathely–Sopron, 2008.

Lakatos

2016 Lakatos Andor: „A nagy háború árnyékában.” A kalocsa-bácsi főegyházmegye a szerb megszállás idején. In: *A szerbek Magyarországon 1918–1921*. Szerk.: Zombori István. Bp., 2016. 149–180.

Marchut

2014 Marchut Réka: A román konkordátum a magyar diplomáciában (1920–1929). In: *Pro Minoritate*, 2014. tél, 150–169.

Marton

1995 Marton József: A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben. In: *Erdélyi Múzeum*, 57. (1995) 1–2. sz. 50–59.

Murber

2021a Murber Ibolya: *Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig, 1918–1924. Határtörténetek az első világháború után*. Bp., 2021.

2021b Murber Ibolya: Habsburg IV. Károly restaurációs elképzelései. Osztrák és magyar válságkezelés. In: *Századok*, 155. (2021) 5. sz. 921–938.

Ormos

1999 Ormos Mária: *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Szekszárd, 1999.

Rácz

2009 Rácz Kálmán: *Az esztergomi érsekség diszmembrációja (1919–1938)*. [PhD-értekezés, ELTE.] Bp., 2009.

Reisner

1991 Reisner Ferenc: *Csernoch János hercegprímás és IV. Károly*. Bp., 1991.

Salacz

1975 Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, 1975.

Sas

2003 Sas Péter: Vatikán és Románia államközi megállapodásai a két világháború között. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 4. (2003) 1. sz. 80–89.

Schmidt

2009 Schmidt Péter: A Burgenlandi Apostoli Adminisztráció keletkezése (1918–1922). A Győri Egyházmegyei Levéltár forrásai. In: *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára*. Szerk.: Tüskés Anna. Bp., 2009. 407–410.

2014 Schmidt, Péter: Die Entstehung der Apostolischen Administration Burgenland. Die Politik von Bischof Johannes Graf Mikes in der westungarischen Frage (1919–1922). In: *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie*, 31. (2011–2013) [2014] 315–362.

2015 Schmidt Péter: Mikes és Trianon. A szombathelyi püspök nyugat-magyarországi politikája (1919–1922). In: *Tanulmányok gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspökről*. Szerk.: Bakó Balázs – Pál Ferenc. Szombathely, 2015. 83–110.

2017 Schmidt, Péter: *Die Entstehung der Apostolischen Administration Burgenland. Die kirchenrechtliche Regelung des Burgenlandes durch den Heiligen Stuhl 1918–1922*. [Doktori disszertáció.] Wien, 2017.

Soós

1962 Soós Katalin: *A nyugat-magyarországi kérdés (1918–1919)*. Bp., 1962.

1971 Soós Katalin: *Burgenland az európai politikában, 1918–1921*. Bp., 1971.

Székely

2009 Székely László: *Emlékezés Mikes János gróf szombathelyi megyéspüspökről*. Vasszilvágy, 2009.

Tengely

2007 Tengely Adrienn: Az egyházak és a nemzetiségi kérdés 1918-ban In: *Egyháztörténeti Szemle*, 8. (2007) 1. sz. 3–40.

2019 Kereszt és forradalom. *Persián Ádám katolikus egyházügyi kormánybiztos emlékirata (1918. november 1. – 1919. március 21.)*. S. a. r. Tengely Adrienn. Bp., 2019.

Tilkovszky

1997 Tilkovszky Loránt: Az egyházak „nemzetiségpolitikája” és a magyarországi németység 1919–1945. In: *Történelmi Szemle*, 39. (1997) 1. sz. 51–67.

Tóth I.

2020 Tóth Imre: *Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország és Burgenland Wilsontól Hitlerig*. Pécs, 2020.

Tóth K.

2021 Tóth Krisztina: *Az Apostoli Szentszék és Trianon egyházkormányzati következményei*. Bp.–Roma, 2021. (Collectanea Vaticana Hungariae. Classis 3, fasc. 1.)

Zsiga

1979 Zsiga Tibor: Az első királypuccs és Vas megye (1921). In: *Vasi Szemle*, 33. (1979) 2. sz. 269–286.

1981 Zsiga Tibor: A második királypuccs és Nyugat-Magyarország (1921). In: *Vasi Szemle*, 35. (1981) 2. sz. 273–294.

1989 Zsiga Tibor: Burgenland, vagy Nyugat-Magyarország. In: *Vasi Szemle*, 43. (1989) 2. sz. 240–256.

1993 Zsiga Tibor: „*Communitas fidelissima*” Szentpéterfa. A magyar-osztrák határmegállapítás 1922/23. Szombathely, 1993.

BALÁZS BAKÓ

THE IMPACT OF THE PEACE OF TRIANON ON CATHOLIC CHURCH GOVERNMENT IN WESTERN TRANSDANUBIA

After a brief historiographical summary, the paper presents the impact of the Treaty of Trianon on Catholic Church government in the West-Hungarian region. The change of borders was not immediately followed by an adjustment of the church government to the new political boundaries, because the Holy See was careful in dealing with this delicate issue. Apostolic governorates were established in the annexed territories within a few years. This was the case in Burgenland, which had been preceded by a struggle between the Austrian and Hungarian governments and church leadership. In the end, neither side's original idea was realised: the Hungarian government could not prevent the ecclesiastical annexation of the territory, while the loss of the referendum in Sopron meant that an independent diocese could not be established in Burgenland. The result was a temporary solution in Burgenland that lasted for several decades.

CONTENTS

The Dimensions of a Change of Border: The Austro–Hungarian Border Region a Hundred Years Ago (Ibolya Murber)	175
--	-----

Studies

Tamás Székely: The Calm before the Storm? Western Hungary in the Era of Dualism	185
Ibolya Murber: Economic Aspects of the Austro–Hungarian Border Dispute after the World War I	207
Adrienn Nagy: Black Marketers in the Black Night: Everyday Life of Smugglers in the Western Border Region, 1918–1922	225
Péter Kalocsai: Changes of the Transport Network in West Hungary Caused by the Treaty of Trianon	241
Balázs Bakó: The Impact of the Peace of Trianon on Catholic Church Government in Western Transdanubia	269
Richárd Agg: Arguments from the Contemporary Hungarian Press Regarding Keeping West Hungary	285
Ferenc Jankó: Seahorse and Wasp-Waist: Mapped Geography of Burgenland	301
László Dávid Törő: Border City in a Contested Territory: Historical Controversies about Sopron (Ödenburg) between the Two World Wars	325
Imre Tóth: Myth and Reality: Sopron’s Loyalty in the 20 th Century Memory of Politics	345

Book Reviews

Everyday Life in the Shadow of Border Disputes (Zsolt Horváth N.)	361
A New Border at the Feet of the Central Eastern Alps (Tamás Révész)	364
To Create and to Learn: The Beginnings of the Geography of Burgenland (Bálint Szabó)	367

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat